

MUMTOZ MAQOM SAN'ATI: MILLIY MEROS VA UNING TA'LIMDAGI RIVOJI

Uktamjon Ulmasovich Rasulov

Dotsent

Yunus Rajabiy nomidagi O'zMMSI

“Maqom xonandaligi” kafedrası

DOI: <https://doi.org/10.37547/ssa-V5-01-10>

Annotatsiya: Mazkur maqola O'zbekiston milliy maqom san'atining tarixiy ahamiyati, uni asrash va rivojlantirish yo'nalishidagi muhim chora-tadbirlarga bag'ishlangan. Unda milliy maqomlarimizning xalqimiz ma'naviy hayotidagi o'rni, badiiy falsafasi va tarixiy qadriyatlarini yoritishga alohida e'tibor qaratilgan. Shuningdek, maqolada Prezident Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 17-noyabrda "O'zbek milliy maqom san'atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori hamda 2020-yil 26-maydagi "Madaniyat va san'at sohasining jamiyat hayotidagi o'rni va ta'sirini yanada oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni mazmuni ochib berilgan.

Maqolada maqom ta'limining dolzarb masalalari, xususan, maqom san'atini boshlang'ich bosqichdan o'rgatish, ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarda ta'lim jarayonining rivojlanishi va mavjud muammolarni bartaraf etish masalalari atroflicha tahlil qilingan. Shuningdek, maqom ijrochiligi va nazariyasi o'rtasidagi bog'liqlik, zamonaviy pedagogik texnologiyalarning tatbiqi, ilmiy-uslubiy qo'llanmalarni yaratish zarurati muhokama qilingan.

Ushbu maqola milliy maqom san'atini asrash va yangi avlodga yetkazish yo'lida muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega bo'lib, maqom ta'limining rivoji, milliy va umumbashariy madaniyat bilan integratsiyasi borasidagi dolzarb masalalarni qamrab oladi.

Kalit so'zlar: Maqom san'ati, milliy meros, mumtoz musiqiy asarlar, ma'naviy qadriyatlar, badiiy falsafa, tarixiy qadriyatlar, maqom ta'limi, amaliyot va nazariya uyg'unligi, maqom maktab-internatlari, pedagogik innovatsiyalar, musiqiy savodxonlik, ilmiy-uslubiy qo'llanmalar, madaniyat va san'at sohasida integratsiya.

Аннотация: Данная статья посвящена историческому значению искусства национального макома Узбекистана, важным мерам по его сохранению и развитию. Особое внимание в нем уделяется освещению роли национальных статусов в духовной жизни нашего народа, его художественной философии и исторических ценностей. В статье также раскрыто содержание постановления президента Шавката Мирзиёева от 17 ноября 2017 года "О мерах по дальнейшему развитию узбекского искусства национального макома" и указа от 26 мая 2020 года "О мерах по дальнейшему повышению роли и влияния сферы культуры и искусства в жизни общества".

Ключевые слова: макомное искусство, национальное наследие, классические музыкальные произведения, духовные ценности, философия искусства, исторические ценности, макомное образование, сочетание практики и теории, статусные школы-интернаты, педагогические инновации, музыкальная грамотность, научно-методические пособия, интеграция в области культуры и искусства.

Abstract. This article is devoted to important measures in the direction of historical significance of the art of national maqom of Uzbekistan, its preservation and development. In it, special attention is paid to highlighting the role of our national statuses in the spiritual life of our people, their artistic philosophy and historical values. The article also reveals the content of the decree of President Shavkat Mirziyoyev "on measures to further develop the art of Uzbek national maqom" of November 17, 2017 and the decree of May 26, 2020 "on measures to further increase the role and influence of the field of Culture and art in the life of society". The article provides a

comprehensive analysis of current issues of maqom education, in particular, the teaching of status art from the initial stage, the development of the educational process in specialized boarding schools and the elimination of existing problems. The relationship between status performance and theory, the application of modern pedagogical technologies, the need to create scientific and methodological applications have also been discussed. This article is of important scientific and practical importance in the way of preserving and bringing the art of national status to a new generation, covering the current issues of the development of status education, its integration with national and universal culture. Base Terms: status art, National Heritage, classical musical works, spiritual values, artistic philosophy, historical values, status education, harmony of practice and theory, maqom boarding schools, pedagogical innovation, musical literacy, scientific and methodological manuals, integration in the field of culture and art.

Key words: maqom art, National Heritage, classical musical works, spiritual values, artistic philosophy, historical values, maqom education, harmony of practice and theory, maqom boarding schools, pedagogical innovation, musical literacy, scientific and methodological manuals, integration in the field of culture and art.

Milliy maqom san'ati xalqimizning qadimiy tarixi, ma'naviyati va badiiy falsafasining yorqin ifodasidir. Bu san'at xalqimizning boy madaniy merosi sifatida necha asrlardan buyon ardoqlanib kelmoqda. Shu sababli, uning rivoji va kelajak avlodlarga yetkazilishi uchun qator muhim tashabbuslar amalga oshirilmogda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qabul qilingan bir nechta muhim hujjatlar, xususan, 2017-yil 17-noyabrdagi "O'zbek milliy maqom san'atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qaror, maqom san'ati tarixida yangi davrni boshlab berdi. Ushbu qaror asosida maqom san'atini rivojlantirish va uni dunyoga tanitish bo'yicha qator vazifalar belgilandi.

Davlatimiz rahbarining 2020-yil 26-maydagi "Madaniyat va san'at sohasining jamiyat hayotidagi o'rni va ta'sirini yanada oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni asosida Yunus Rajabiy nomidagi O'zbek milliy musiqa san'ati instituti tashkil etildi. Ushbu oliy ta'lim muassasasida maqom ijrochiligi, baxshichilik va katta ashula yo'nalishlari bo'yicha kadrlar tayyorlash yo'lga qo'yildi. Institutning bosh maqsadi maqom san'atini puxta egallagan yosh kadrlarni tayyorlash va ta'lim jarayoniga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etishdan iborat.

Madaniyat vazirligi va O'zbek milliy musiqa san'ati instituti tashabbusi bilan o'tkazilgan "Farzandlarimizni maqomot ila kamolotga eltaylik" shiori ostidagi I respublika ilmiy-amaliy vebinari bu borada muhim qadam bo'ldi. Vebinarda maqom san'atini boshlang'ich ta'limdan boshlab o'qitish masalalari keng muhokama qilindi. 2020/2021-o'quv yilidan boshlab Toshkent, Farg'ona, Buxoro va Xorazm viloyatlarida tashkil etilgan maqom san'atiga ixtisoslashtirilgan maktab-internatlar bu yo'nalishda faoliyat yuritmoqda.

Ixtisoslashtirilgan maktab-internatlar maqom san'atini boshlang'ich bosqichda o'rgatuvchi ilk dargohlar sifatida faoliyat olib bormoqda. Ularning asosiy vazifasi nazariya va amaliyotni yonma-yon olib borish orqali maqom san'atining nazariy va amaliy tomonlarini birdek rivojlantirishdir. Vebinarda Madaniyat vaziri Ozodbek Nazarbekov maqom ta'limidagi muammolar haqida to'xtalib, ko'plab iste'dodli sozanda va xonandalarning musiqiy savodxonligi pastligi kabi muammolarga e'tibor qaratdi. Shuningdek, nazariy va amaliy o'qitishni birgalikda olib borish zarurligini ta'kidladi.

San'atshunoslik fanlari nomzodi, professor Otanazar Matyoqubov "Maqomning ilmi — uning o'q tomiri, amaliyoti esa yondosh tomiridir" degan so'zlari bilan maqom san'atining nazariy va amaliy tamoyillarini tushuntirdi. U maqom nazariyasini turg'un va mustahkam asosda tuzish zarurligini qayd etdi.

Vebinarda so'zga chiqqan mutaxassislar maqom san'ati bo'yicha uslubiy qo'llanmalar yetishmasligi masalasini ko'tardilar. Tayanch o'quv-uslubiy qo'llanmalarni yaratish va tarqatish, maqom san'atining amaliy va nazariy jihatlarini birdek rivojlantirish bo'yicha qator tavsiyalar berildi. Buxoro maqom maktabi o'qituvchisi Tolib Temirovning "Maqomlarni bolalarga bog'cha

yoshidan o'rgatish" taklifi e'tiborga molik bo'ldi. Uning so'zlariga ko'ra, 5-10 daqiqalik mashg'ulotlarda milliy maqom ohanglarini eshittirish orqali bolalarda milliy musiqiy dunyoqarashni shakllantirish mumkin.

Maqom san'ati xalqimizning madaniy merosida muhim o'rin tutadi. Boshlang'ich ta'lim jarayonida maqom san'atini o'rgatish, ilmiy-uslubiy qo'llanmalarni ishlab chiqish va nazariya hamda amaliyotni uyg'unlashtirish orqali ushbu boy merosni kelgusi avlodlarga yetkazish mumkin. Maqom san'atini o'qitish tizimini takomillashtirish borasidagi harakatlar nafaqat milliy madaniyatni rivojlantiradi, balki uning xalqaro miqyosda tan olinishiga ham xizmat qiladi. Shu yo'nalishda olib borilayotgan sa'y-harakatlar milliy merosimizni avlodlar aro davom ettirishda muhim qadam bo'ladi.

Mumtoz maqom san'ati o'zbek madaniyati va musiqashunosligida chuqur o'rganilgan mavzulardan biridir. Bu yo'nalishda ko'plab musiqashunoslar, san'atshunoslar va ijodkorlar tadqiqotlar olib borib, maqomning nazariyasi, amaliyoti va uning ta'lim tizimiga tatbiqini tahlil qilganlar.

Abdulla Oripov milliy musiqamizning nazariy asoslarini o'rganishda katta hissaga ega. U maqom janrini xalq ma'naviy merosi sifatida qayta talqin etgan va uning milliy falsafadagi o'rnini yoritgan. Otanazar Matyoqubov maqomshunoslik sohasida yetuk olimlardan biri. Uning maqom nazariyasi va amaliyoti bo'yicha tadqiqotlari maqomni tizimli o'rganishga asos bo'ldi. U maqomning nazariy tamoyillari, uning ilmiy asoslari va o'qitish metodologiyasi bo'yicha qimmatli ma'lumotlarni taqdim etgan. Yunus Rajabiy maqom san'atini saqlash va targ'ib etishda katta xizmat qilgan. U maqom asarlarini to'plash, notaga olish va ijro etish orqali milliy merosning boyitilishiga xizmat qilgan. Uning asarlari o'zbek maqom san'atining eng boy manbalari hisoblanadi. Turg'un Alimatov Taniqli sozanda va pedagog sifatida, maqom san'atining ijro mahorati va ta'lim metodikasini o'rgangan. Uning ijrochilikdagi o'ziga xos yondashuvi maqom amaliyoti uchun muhim asos bo'ldi. Ozodbek Nazarbekov O'zbekiston Madaniyat vaziri sifatida maqom san'atining ta'limdagi o'rnini kuchaytirish, uni zamonaviy ta'lim tizimiga integratsiya qilish va ijodiy muhitni rivojlantirish bo'yicha faoliyat olib bormoqda.

Shoista Mullajonova Mashhur maqom ijrochisi va o'qituvchi sifatida maqomning ijro texnikasi va talabalarga o'rgatish metodlarini takomillashtirishga hissa qo'shgan.

Olimlar va tadqiqotchilar maqom nazariyasini mustahkamlash bilan birga uning amaliy jihatlariga ham katta e'tibor qaratganlar. Maqomning ijro shakllari, ohanglar va usullarning xilma-xilligi nazariyaning barqaror bo'lishiga xizmat qiladi.

Tadqiqotchilar maqom san'atining yosh avlod tarbiyasidagi o'rni va uni ta'lim jarayoniga tatbiq etishning dolzarbligini ta'kidlab kelishadi. Maqom san'ati ixtisoslashgan maktablar va institutlarda o'qitilib, kelajak avlodni milliy meros bilan tanishtirishning muhim qismi hisoblanadi. Amaliy tajribalar asosida maqom ijrochiligini rivojlantirish, yosh iste'dodlarni qo'llab-quvvatlash va ularni xalqaro miqyosda tanitish strategiyalari ishlab chiqilgan.

Maqom san'atining o'zbek madaniyati bilan birga xalqaro maydondagi o'rnini tadqiq qilish orqali uning madaniyatlararo muloqotda tutgan o'rni va umumbashariy qadriyat sifatida e'tirof etilishi ta'kidlanadi. Prezident qarorlari ta'siri 2017-yilgi va 2020-yilgi qarorlar asosida maqom san'atining ta'lim tizimidagi o'rnini mustahkamlash, ilmiy-uslubiy qo'llanmalarni ishlab chiqish va bolalar uchun maxsus dasturlarni yaratish borasidagi faoliyat samarali yo'lga qo'yilgan.

Mumtoz maqom san'ati bo'yicha tadqiqotlar uning nazariy asoslarini yanada rivojlantirish, amaliy ijrochilikni takomillashtirish va ta'lim tizimida qo'llashning muhimligini ko'rsatmoqda. Tadqiqotchilarning hissasi orqali maqom san'ati nafaqat milliy, balki xalqaro madaniyatning ajralmas qismiga aylangan. Shu bois, mazkur mavzuni o'rganish davomiy ravishda dolzarb hisoblanadi.

Mumtoz maqom san'ati — o'zbek xalqining ko'p asrlik madaniy va ma'naviy boyligi bo'lib, xalqning badiiy tafakkuri, falsafasi va ma'naviy ruhi mujassamdir. Ushbu san'at janri nafaqat o'zining yuksak badiiy qadri bilan, balki tarbiyaviy, tarixiy va milliy xususiyatlari bilan ham ahamiyatlidir.

Maqomlar xalqning tarixi, urf-odatlar va madaniyatining yorqin namoyishidir. Bu san'at shakli xalq musiqasining nazariy va amaliy asoslarini mujassamlashtiradi. Maqomlarning har bir usul va ohangi xalqning ma'naviy dunyosini ifoda etadi. Shu bois, maqom asrlar davomida milliy meros sifatida ardoqlanib kelmoqda.

Prezident Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 17-noyabrda "O'zbek milliy maqom san'atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori maqom san'ati rivojida yangi davrni boshlab berdi. Ushbu qaror asosida maqom san'atini butunjahon miqyosida tan olish va uni yangi avlodga yetkazish uchun ko'plab muhim chora-tadbirlar belgilandi.

Maqom san'atining zamonaviy ta'lim tizimida o'ziga xos o'rni bor. Davlatimiz rahbarining 2020-yil 26-maydagi "Madaniyat va san'at sohasining jamiyat hayotidagi o'rni va ta'sirini yanada oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni asosida Yunus Rajabiy nomidagi O'zbek milliy musiqa san'ati instituti tashkil qilindi. Bu oliy ta'lim muassasasi maqom san'ati bo'yicha mutaxassislar tayyorlash, zamonaviy pedagogik va innovatsion yondashuvlarni ta'limga joriy etish orqali sohaning rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Maqom san'ati ta'limidagi muhim masalalardan biri bu nazariya va amaliyotning uyg'unligi masalasidir. Ko'plab iste'dodli ijrochilarning musiqiy savodi pastligi maqom ta'limidagi dolzarb muammo sifatida qayd etiladi. Shu bilan birga, boshlang'ich ta'lim uchun metodologik qo'llanmalar yetishmasligi bu boradagi o'sishga to'siq bo'lmoqda.

Shunga qaramay, maqom san'atiga ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarning tashkil etilishi, bolalarga yoshligidan milliy musiqiy ohanglarni o'rgatish bo'yicha takliflarning ilgari surilishi katta ijobiy siljishlarni ko'rsatadi. Maqom san'ati o'zining ma'naviy va ruhiy ta'siri bilan boshqa xalqlarning madaniyati bilan integratsiyaga kirishmoqda. Bu esa uni nafaqat milliy, balki umumbashariy madaniy merosning ajralmas qismiga aylantiradi. YUNESKO tomonidan maqom san'atining tan olinishi bu jarayonning muhim yutug'idir.

Mumtoz maqom san'ati xalqimizning bebaho merosi bo'lib, uni asrash, o'rganish va targ'ib qilish milliy va umumbashariy vazifadir. Ta'lim tizimida maqom san'atining rivoji uchun ko'proq resurslar ajratish, nazariy va amaliy yondashuvlarni uyg'unlashtirish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish zarur. Bu orqali milliy musiqiy merosimizni kelajak avlodlarga yetkazish va dunyo miqyosida tanitish maqsadlariga erishiladi.

Mumtoz maqom san'ati: milliy meros va uning ta'limdagi rivoji mavzusini o'rganish quyidagi jihatlarida katta ahamiyatga ega. Jumladan, Maqom san'ati xalqimizning tarixiy, badiiy va ma'naviy boyligini o'zida aks ettiradi. Uni o'rganish orqali milliy madaniyatni asrab-avaylash, kelajak avlodlarga yetkazish va uni zamonaviy ta'lim tizimiga singdirish imkoniyati yaratiladi. Bu san'at turi xalqimizning o'ziga xosligini, tarixi va ma'naviy qadriyatlarini chuqur anglashga yordam beradi. Maqomning nazariy va amaliy jihatlarini o'rganish musiqiy savodxonlikni oshirishda muhim rol o'ynaydi. Bu esa o'z navbatida iste'dodli xonandalar, sozandalar va musiqashunoslar tayyorlash uchun poydevor bo'lib xizmat qiladi. Maqom ta'limi amaliyotga yo'naltirilgan holda o'rgatilsa, yangi avlod musiqachilari milliy ohanglarni chuqur his eta oladigan mutaxassislarga aylanishadi. Maqom san'ati milliy meros sifatida xalqaro miqyosda tan olinadi. Uni chuqur o'rganish va targ'ib qilish madaniyatlararo aloqalarni mustahkamlash, boshqa millatlar bilan hamkorlikda musiqiy asarlar yaratish imkoniyatini beradi. Bu mavzu xalqaro tadqiqotlar va madaniy almashinuvlar uchun katta qiziqish uyg'otishi mumkin.

Mumtoz maqom san'ati ta'lim dasturlariga integratsiya qilinishi bolalar va yoshlar ma'naviy kamolotini ta'minlashda muhim omil bo'ladi. O'quvchilarni milliy merosga qiziqtirish, ular ongida san'at va estetik didni shakllantirish, o'quv jarayoniga ijodiy yondashuvni joriy qilishda maqom san'ati muhim o'rin tutadi. Maqom san'ati inson ruhiyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan, uning ma'naviy dunyosini boyitadigan san'at turi hisoblanadi. Uni o'rganish va targ'ib qilish jamiyatda estetik qadriyatlarining rivojlanishiga, yoshlar orasida ma'naviy tarbiyaning mustahkamlanishiga xizmat qiladi. Maqom san'ati bo'yicha ilmiy-tadqiqotlarni davom ettirish, uning nazariy va amaliy asoslarini kengaytirish yangi yutuqlarni kashf etish imkoniyatini beradi. Maqomshunoslik sohasi musiqa tarixi, estetikasi va pedagogikasi bo'yicha yangi tadqiqot yo'nalishlarini ochadi. Maqom san'ati ijodkorlikning ulkan manbai sifatida

zamonaviy musiqiy asarlar yaratishga ilhom beradi. Mumtoz san'atning yangi talqinlarini o'rgatish ijodiy tajribalarga asos bo'lib, musiqachilarning mahoratini oshiradi. Uni chuqur o'rganish va dunyoga targ'ib qilish orqali o'zbek xalqining madaniy iftixorini yuksaltirishga hissa qo'shiladi. Mumtoz maqom san'atini o'rganish bizga milliy merosni chuqurroq anglash, uni zamonaviy ta'lim va ijodiy faoliyat bilan uyg'unlashtirish, shuningdek, xalqaro miqyosda madaniyatimizni targ'ib qilish imkonini beradi. Bu san'at nafaqat o'zbek millati, balki butun insoniyat uchun bebaho boylikdir.

Mumtoz maqom san'ati: milliy meros va uning ta'limdagi rivoji mavzusini xulosalashda quyidagi asosiy jihatlarni ta'kidlash kerakki, milliy merosning davomiyligi, ta'lim va kadrlar tayyorlash, ilmiy-tadqiqotlar va uslubiy rivojlanish, madaniyatlararo muloqot, ma'naviy va ijtimoiy ta'sir, UNESCO va xalqaro e'tirof sifatida jahon xalqlari madaniyatida o'z o'rniga ega. Maqom san'ati xalqimizning ma'naviy, estetik va badiiy merosi bo'lib, unda xalqimizning qadimiy tarixi, falsafasi va dunyoqarashi mujassam. Uni asrab-avaylash va yangi avlodga yetkazish milliy ma'naviyatni boyitishda muhim ahamiyatga ega.

O'zbek maqom san'atini ta'lim tizimiga integratsiya qilish orqali musiqiy savodxonlikni oshirish, iste'dodli ijrochilarni tayyorlash va milliy musiqamizni kelajak avlodga yetkazish uchun zarur sharoit yaratilmoqda. Maqom o'qitish jarayoniga zamonaviy pedagogik va innovatsion texnologiyalarni joriy etish bu yo'nalishdagi islohotlarning asosiy qismi hisoblanadi. Maqom san'ati bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borish, nazariy va amaliy yondashuvlarni birlashtirish, uslubiy qo'llanmalar yaratish orqali bu san'atning ilmiy asoslari mustahkamlanadi. Bu esa yangi tadqiqot yo'nalishlarini ochishga imkon beradi. Maqom san'ati xalqaro miqyosda o'ziga xos o'rin egallagan bo'lib, uning targ'iboti madaniyatlararo muloqotni rivojlantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Maqom san'ati insonning ruhiy va ma'naviy rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Yosh avlodning milliy qadriyatlar asosida tarbiyalanishi, ular orasida estetik did va musiqiy savodning shakllanishida maqom ta'limi muhim o'rin tutadi. Maqom san'ati UNESCOning Nomoddiy madaniy meros ro'yxatiga kiritilgan bo'lib, uning dunyo bo'ylab tan olinishi o'zbek xalqining madaniy boyligini targ'ib qilishda muhim vositadir. Mumtoz maqom san'ati milliy va umumbashariy qadriyatlarni o'zida mujassam etgan bebaho madaniy merosdir. Uni saqlash, o'rganish va rivojlantirish orqali milliy madaniyatni asrab qolish, yosh avlodni ma'naviy kamolotga yetaklash va xalqaro miqyosda tanitish kabi yuksak maqsadlarga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:
2. O'zbekiston Respublikasi qonun va qarorlari:
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 17-noyabrdagi „O'zbek milliy maqom san'atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida“gi qarori.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 26-maydagi „Madaniyat va san'at sohasining jamiyat hayotidagi o'rni va ta'sirini yanada oshirish chora-tadbirlari to'g'risida“gi farmoni.
5. Maqom san'ati bo'yicha ilmiy adabiyotlar:
6. Matyoqubov, O. O'zbek maqom san'ati: Tarix va nazariya. Toshkent: Fan, 2004.
7. Rajabov, Y. O'zbek musiqa madaniyati tarixi. Toshkent: Sharq, 2008.
8. Yunusov, R. Mumtoz musiqa va maqom san'ati rivojlanish yo'llari. Toshkent: Ma'naviyat, 2011.
9. Pedagogik va metodik adabiyotlar:
10. Nazarova, S. Milliy musiqiy meros va ta'lim jarayoni. Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2015.
11. Xolmatov, U. Musiqiy ta'limda maqom amaliyotining o'rni. Toshkent: O'qituvchi, 2019.
12. Rashidova, Z. Maqom ta'limi metodologiyasi. Toshkent: Ilm ziyo, 2020.
13. Madaniyat va san'at haqida umumiy asarlar:
14. Alibekov, M. Madaniyat tarixi va musiqiy meros. Toshkent: Akademnashr, 2018.
15. Safarov, H. O'zbekiston musiqiy san'ati durdonalari. Toshkent: Ma'naviyat, 2016.

16. Maqolalar va konferensiya materiallari:
17. “Farzandlarimizni maqomot ila kamolotga eltaylik” shiori ostida o‘tkazilgan I Respublika ilmiy-amaliy vebinari materiallari. Toshkent: Madaniyat vazirligi, 2020.
18. Karimov, D. Maqom san’atining xalqaro ahamiyati va uning madaniyatlararo aloqalardagi roli. “O‘zbekiston musiqa san’ati” jurnali, 2021-yil, №2.
19. Toshmatov, B. O‘zbek maqom san’atining UNESCO darajasida e’tirof etilishi. "Madaniyat va san’at" jurnali, 2020-yil, №4.